

GELENEK MESELESİ*

Besim F. Dellaloğlu**

“Gelenek” kavramını modern olmanın önünde bir engel olarak görüyoruz. Modernlik geleneğin bittiği noktada başlayan bir şey gibi sanki. Gelenek dendiğinde aklımıza ilk gelen “kan davası”, “töre cinayeti”... “Kurum” kavramına ise kendimizi o kadar uzak hissetmiyoruz. Hatta kurumsallaşmayı modern olmanın bir göstergesi olarak kabul edebiliyoruz. Oysa gelenek zaten bir kurum değil mi? Geleneği olmayan bir kurumdan söz edilebilir mi?

Aslında belki de temel meselemiz “tarih bilinci” sorunu. Dün, bugün ve yarın arasında nasıl bir ilişki tasavvur ediyoruz? Geçmiş ile nasıl bağlantı kurmalıyız? Geçmişsiz bir yarın mümkün müdür? Evet bu sorulara yanıt vermek kolay değil ama bunları sorunsallaştırmadan, dert edinmeden “kendilik” ten söz edebilir miyiz?

Belki de asıl sorun “modern” kavramını algılama biçimimizden, modernleşme anlayışımızdan kaynaklanıyor. Bizler “modern” olmayı geçmişten kesin bir kopuş olarak anlıyoruz. Bir tür “kendilik”ten vazgeçmek olarak. Tanpınar’ın dediği gibi gömlek değiştirir gibi, medeniyet değiştirilebilir sanıyoruz. Oysa modern kavramının doğduğu yer olan Batı modern olmayı ancak geçmişle, kendisiyle sürekli bir ilişki halinde üretebiliyor. “Modern” kavramı Latince V. yüzyılda ortaya çıkıyor. “Bugüne ait olan”, “şimdi de hüküm süren” anlamında. Bu sıfatı kendileri için ilk kullananlar ise Hıristiyanlar. O dönemde “modern”, “pagan” olmayan anlamında kullanılıyor bir anlamda. Batı kadim olanla, antik olanla arasına bir mesafe koyuyor.

Rönesans ile yeniden doğan ise yine Kadim Yunan. Rönesans ile Batı unuttuğu geçmişini yeniden hatırlıyor. Antik Yunan metniyle adeta yeniden tanışıyor.

* Bu yazı çağrılı bir yazıdır.

** Doç. Dr., Galatasaray Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

Bastırılan geri dönüyor yani. Rönesans başlı başına bir geçmişle ilişki kurma faaliyeti zaten. Ağırlıklı olarak da Kadim Yunan metninin Latinceye doğrudan çevrilmesine dayanıyor. Geçmişle ilişkimiz hep bir unutmaya, hatırlama ilişkisi değil mi zaten?

Rönesans, Reform ve Aydınlanma'nın modern Batı'nın temel dayanakları olduğu apaçık ortada. Rönesans Antik Yunan'ın, Reform ise İncil'in çevirisine dayanıyor. Bunlar olmadan Aydınlanma'dan söz etmek mümkün mü? Öyleyse Batı kendisiyle, geçmişle sürekli bir hesaplaşma içinde. Zaten "modern" olmak tam da bu değil mi?

Belki de biz Batılı olmak yerine batıcı olmayı tercih ediyoruz. Modern olmak yerine modernleşmeyi tercih ediyoruz. Bir anlamda kendi Rönesans'ını, Reform'unu ve Aydınlanma'sını yapmak yerine, komşunun reçetesiyle derdimize derman arıyoruz. Modernliğin de bizatihi bir gelenek olduğunu unutuyoruz. Batı'da bilginin kurumsallaşmış hali olan üniversitenin aslında bir Ortaçağ kurumu olduğunu göz ardı ediyoruz. Hatta bizim modern cumhuriyet kurumlarımızın bile birçoğunun cumhuriyetten daha yaşlı olduğunu hiç hesaba katmıyoruz.

Tanpınar'ın "değişirken devam etmek, devam ederken değişmek" dediği şeyi önemsemiyoruz hiç. Batı'nın, modernliğin en önemli niteliklerinden biri olarak değerlendirilebilecek Hegel'in ünlü "Aufhebung" kavramının aslında aşağı yukarı aynı anlama geldiğini görmezlikten geliyoruz. Hatta Tanpınar'ın cümlesinin Hegel'in kavramının tam da Türkçesi olabileceğini hiç düşünmüyoruz. Çünkü biz değişmek ve devam etmeyi birbirine tamamen zıt iki eylem olarak algılıyoruz. Değişimi, devam etmenin durdurulması, devamı değişimin mutlak yokluğu olarak değerlendiriyoruz. Gelenek kavramını da sadece devam etme ile özdeşleştiriyoruz.

Gelenek aslında tam da "devam ederken değişen, değişirken devam eden" bir şey. Değişim zaten geleneğin içinde mümkün olan bir şey. Gelenek zaten geçmiş bugünlerin değişerek ve devam ederek bugüne akması gibi bir şey. İnsan bir gelenektir. Belki de değişerek devam edebilmeyi, devam ederek değişebilmeyi başarabildiği için. Ama dinazor artık bir gelenek değildir. Belki de insanın başardığını başaramadığı için. Gelenek ancak değişerek, dönüşerek,

uyum sağlayarak devam edebilir zaten. Mutlak bir kendilik halinde devam etmek insani bile değildir.

Bugün İngiltere’de bir yazılı bir anayasa yok. Ama her seçimden sonra kral ya da kraliçe hükümeti kurma görevini, seçimde en çok milletvekili çıkaran partinin başkanına veriyor. Geleneğin de bir kurum olduğunu bundan daha güzel anlatan bir örnek var mıdır? Ya kral ya da kraliçe geleneğe uymaz ise ne olur? O zaman kraliyet kurumunun meşruiyeti tartışılır hale gelir. O zaman İngiltere’de ilk cumhurbaşkanı seçiminin yapıldığını görürüz. İngiliz siyasi rejimi bir “Aufhebung”tur. Değişerek devam etmenin, devam ederek değişmenin tipik bir örneği. Bu anlamda gelenek ile çağdaşlığı birbirine tamamen zıt olarak algılamamak gerekir. Gelenek zaten çağdaştır.

Bu çerçevede Türkiye’de sosyolojinin tarihini nasıl ele almak gerekir? Ülkemizde bir sosyoloji geleneği var mıdır? Bu memlekette sosyoloji bir kurum mudur? Bu sorulara da yanıt vermek kolay değil. Ama bu ve bu tip soruları kafaya takmadan sosyoloji yapmak da pek mümkün değil artık. Bu soruları sormak bile, sosyoloji ile gelenek kelimelerini aynı cümle içinde kullanmak bile bir ilk adım sayılabilir.

Sosyoloji modern bir kurumdur. Üstelik bizlerin modernleşme esnasında farkına vardığımız, ilişki kurduğumuz bir kurum. Hatta sosyolojinin memleket modernleşmesinin temel kurumlarından biri olduğu bile söylenebilir. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ün “fikri babam” dediği kişinin aynı zamanda ülkedeki ilk sosyoloji derslerini veren ve ilk sosyoloji kürsüsünü kuran kişi olması asla bir tesadüf olamaz. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümü, Ziya Gökalp tarafından kurulan ve bu alanda dünyanın ilk kürsülerinden biri olan kurumun bir “Aufhebung”udur. Eğer bu memlekette bir sosyoloji geleneğinden söz edilecekse, bunun kurumsal karşılığı elbette İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümüdür.

Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında bu ülkede kurumsallaşmış bir sosyolojiden söz edilebileceği halde, bir sosyoloji geleneğinden söz etmek ne yazık pek mümkün değildir. Ashında bu durum, Batı’dan bakıldığında bir paradokstur. Çünkü kurumsallaşmanın olduğu yerde gelenek vardır. Geleneğin olduğu yerde kurumsallaşma mevcuttur. Ama bizde böyle olmamıştır, olmamıştır. Bunun sorumlusu bir kişi ya da kurum da değildir. Bunun temel

nedeni tam anlamıyla “tarih bilinci” meselemizdir. Ya da daha doğru bir ifade ile tarih bilinçsizliğimiz. Tanpınar’ın deyimiyle “geçmişle ‘nerede bağlanacağımızı bilememek”.

Tanpınar’ın vurguladığı eksikliğin yani geleneksizliğin tipik bir sonucu her kuşağın hatta her sosyologun “Amerika’yı yeniden keşfetme” gibi zorunluluğa mahkûm olmasıdır. Benim üniversite öğrencisi olduğum yıllarda Niyazi Berkes’in, İdris Küçükömer’in, Sabri Ülgener’in kitapları bulabilmek fiziki anlamda mümkün değildi. Olanları da okumak pek makbul değildi. Doğrusu memlekette bir sosyoloji geçmişi olduğunu ancak 35 yaşında sonra fark ettim. Kendi rönesansımı yapmak aynı yaşlara denk geldi. Rönesansın bir an değil bir süreç ve süreklilik olduğunu da o zamanlarda fark ettim.

Saygıdeğer hocam Korkut Tuna ile değerli dostum ve meslektaşım İsmail Coşkun sayesinde tanıştım. Kendisiyle o zamandan beri hep çok sıcak bir muhabbetimiz ve diyalogumuz oldu. Ama Korkut Hoca’yı her zaman yıllar önce bir sempozyumda Türkiye’de sosyoloji geleneği ile başında bulunduğu bölümün tarihini iç içe mükemmel bir biçimde anlattığı sunuşuyla hatırlayacağım. Görsel malzemeye de desteklenmiş bu sunuşu izlerken gözlerimin yaşardığını dün gibi hatırlıyorum. O zaman şöyle düşünmüştüm: Böylesi bir sunuşu ancak Ziya Gökalp’in kurduğu bölümün bugünkü başkanı yapabilirdi. Çünkü bu sunuş ancak geleneğin içinden yapılabilirdi. En azından mesleki anlamda geleneğin değerini anladığım ender anlardan biriydi o an. İşte o an Octavio Paz’ın bir sözüne bir daha hak verdim: “Bir geleneğin eleştirisi bile o geleneğe ait olmakla başlar”.

Kendisinden hiç ders alma fırsatım olmamasına rağmen, Korkut Tuna’ya hocam diyorum. Lafın gelişi şeklinde değil. Birincisi, yukarıda ifade ettiğim sunuşuyla bana açtığı ufuk nedeniyle. İkincisi, ait olduğum bir işin, mesleğin geleneği ile kurumsallığı temsil ediyor olması nedeniyle.

Korkut Hocama saygılarımı ve sevgilerimi sunuyorum. Geleneğe ve kuruma katkılarında dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum. Bu katkıların sürmeye devam edeceğini umarak kendisine huzurlu bir emeklilik diliyorum.